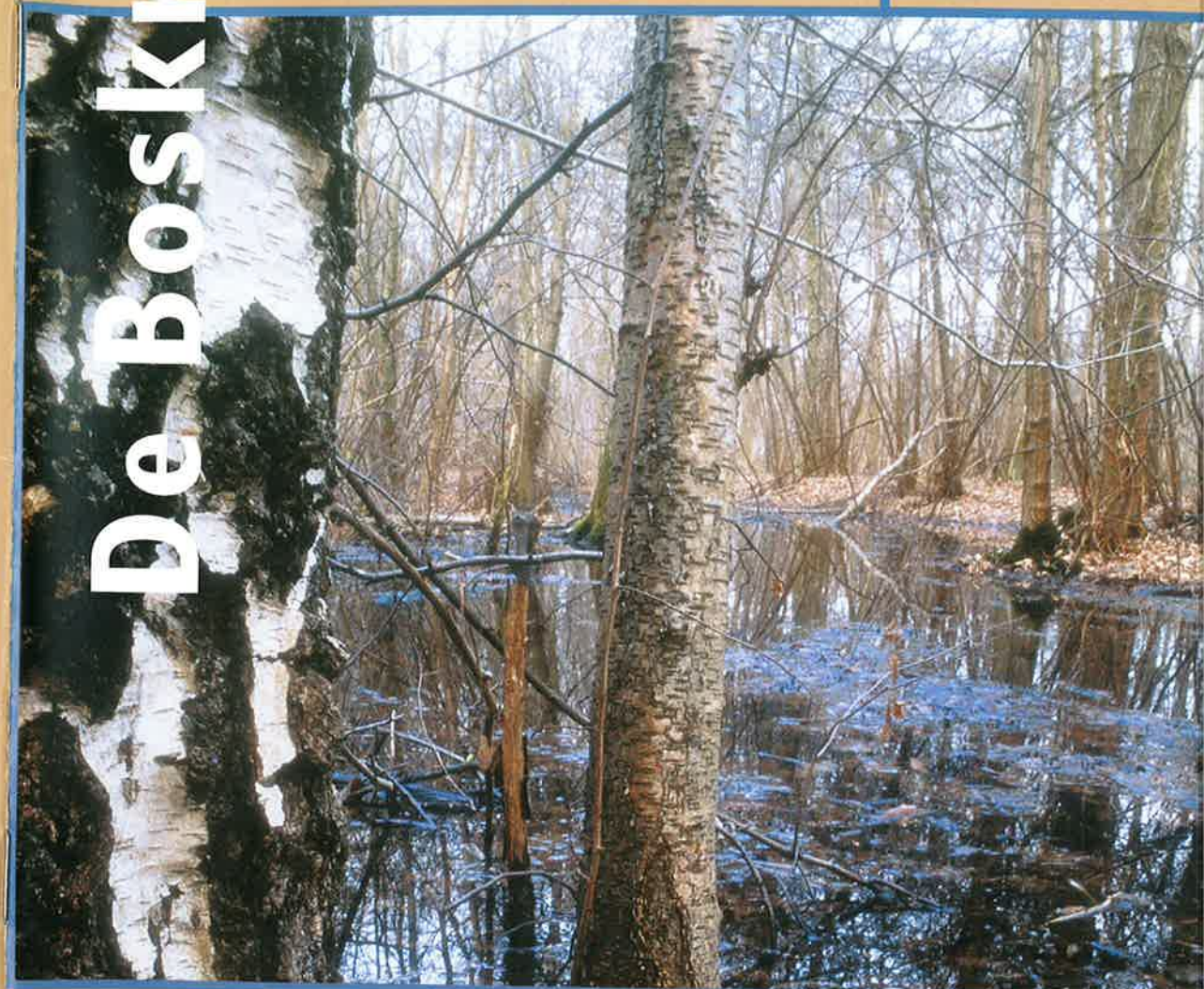

De Boskrant

Versijnt vijfmaal per jaar in: feb., april, jui., sept. en dec. • 33de jaargang nr. 1
Afgiftekantoor: Gent X • Erkennings: P303157

Mededelingsblad van
Vereniging voor Bos in Vlaanderen

Februari 2003

VBV
Mededelingsblad van 'Vereniging voor Bos in Vlaanderen'

Geraardsbergsesteenweg 267, 9090 Gontrode
tel.: 09 264 90 50 fax: 09 264 90 92 e-mail: info@vbv.be webpagina: www.vbv.be
tweemaandelijks tijdschrift – versijijnt 5 maal per jaar
februari • 33ste jaargang nr. 1
ISSN 0773 137 X • Afgiftekantoor: Gent X

Werken mee aan dit nummer

Hans Beeckman, Griet Buyse, Ignace Cnudde,
Bert De Somviele, Rik De Vreese, Katrijn Gijssel,
Noah Janssen, Marc Pollet, Peggy Van Assche,
Joeri Van Belle, An Vanden Broeck,
Kristien Vander Mijnsbrugge,
Gwenda Vander Steene en Kris Van Looy.

Eindredactie

Dries Gorissen, Inge Serbruyns,
Geert Van Kerckhove.

Artikels en berichten

Artikels en berichten kunnen steeds toegezonden
worden naar het adres van de vbv. Zij zullen voor
publicatie aan de redactieraad worden voorgelegd.
Gedeeltelijke of gehele overname is steeds toegela-
ten mits bronvermelding.

Bijdrage

Lidgeld + Boskrant: € 15,00
Lidgeld + Boskrant + Bosrevue: € 20,00
Lidgeld student (Boskrant): € 9,00
Lidgeld student (Boskrant + Bosrevue): € 12,00

Te storten op rekening 448-3605351-56
met vermelding 'Lidgeld vbv 2003'

Gedrukt op chloorvrij gebleekt kringlooppapier

Foto voorpagina: Bosbeeld
© VBV

Editoriaal	01
Pro Silva	02
Bosbeheer & Biodiversiteit	
Deel 15: Mysterieuze schoonheden	
op lange benen in de Vlaamse bossen	02
Tropisch Bos	07
Aankondiging fuif Tropisch Bos	07
FN-geweren of participatief bosgebruik:	
de relatie tussen armoede	
en oorlog in Nepal	08
Uit de vereniging	11
De eerste bomen voor het Parkbos Gent!	11
Verken het Bos	15
Kiekebos	15
Uit de vereniging	18
Openstelling eerste CO ₂ -bos	18
Aankondiging Algemene Vergadering	19
Bomensymboliek	20
Uit de vereniging	23
Europees Bosbouwforum	23
Tropisch Bos	24
Het fabuleus bestaan	
van een heel klein tropisch boompje	24
Pro Silva	28
De terugkeer van de zwarte populier	
in het Maasland	28

De door U meegedeelde en op het verzendetiket afgedrukte
persoonsgegevens, werden opgeslagen in een bestand dat be-
heerd wordt door onze vereniging. Ze worden uitsluitend ge-
bruikt voor verzending van onze tijdschriften, documentatie
en informatie m.b.t. onze vereniging. U heeft recht op inzage
van uw persoonlijke gegevens en kunt hiervan altijd verbete-
ring vragen. Bij het openbaar register kan altijd aanvullende
informatie worden bekomen.

wet van 8/12/92
ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer

Beste bosliefhebber,

U herinnert zich nog het volgend persbericht van een tijdje geleden: België behoort tot de top-vijf van landen waar het "goed is om leven". Internationale onderzoekers die tot deze conclusie kwamen, gebruikten de levensverwachting, de alfabetisatiegraad en de mate van sociale zekerheid als criterium.

De journalist was al lang met een nieuw item begonnen, maar bij mij bleef het bericht nazinderen. Ik stopte met luisteren, andere boodschappen klonken ver weg. Ja, dacht ik, het is voor velen (niet allen, maar velen) van ons een gezellige stek om wonen. Welvaart, relatieve vrede. Nu nog wat betere lucht, wat meer idyllisch-groene plekken ... nu nog wat bossen, dacht ik. Om op adem te komen, weg te dromen, weer tot onszelf te komen.

Het persbericht dateert van drie maanden geleden. Toen wist ik nog helemaal niet wat ik nu weet: dat ik enkele weken later zou worden aangeworven door de Vereniging voor Bos in Vlaanderen (VBV). Als ik even mag; ik ben Jasse Cnudde, vanaf 1 januari in dienst als directeur Ledenwerking. Kortom, ik mag proberen de heimelijke gedachte van toen mee gestalte te geven.

Wat bossen voor mij betekenen? Ontroering. Ontroering omwille van de zovele cadeaus die ze ons zomaar schenken. Prachtige kleuren. Het ruisen van de bladeren. De stilte. De heerlijke lucht. De sterkte die ze uitstralen. Hun stilzwijgen. En dat alles "zomaar", gewoon gratis voor niets. Voor ons en onze kinderen.

Maar bossen komen niet op voor zichzelf, ze zwijgen. Ze geven ons alles wat wij zo ontbreken: energie, rust, inspiratie. Ze beschermen ons. Maar spreken doen ze niet, opkomen voor zichzelf doen ze ook niet. Ontroerende emotie.

Het is dus aan ons, mensen, om in hun plaats te spreken. Om bossen op ons beurt te beschermen en ervoor te zorgen dat er meer bossen komen. Dit is wat wij met de VBV willen doen.

De VBV is een vereniging met meer dan 1500 leden. Samen kunnen wij de pleitbezorger worden van de groene zwijgzame massa. Met een groep professionelen, met de vrijwilligerswerkgroepen, met de leden, met u en ik. Samen de beste advocaat van de bossen worden. Vandaar dat we af en toe, via dit tijdschrift, u een helpende hand zullen vragen.

De bossen spreken niet. Maar als je goed luistert, is het dat wat ze van ons vragen. Alvast veel leesplezier met deze Boskrant!!

Jasse Cnudde
Directeur Ledenwerking VBV

Bosbeheer & Biodiversiteit

Deel 15: Mystérieuze schoonheden op lange benen in de Vlaamse bossen

MARC POLLET (*)

Nodicornis nodicornis is een soort slankpootvlieg die wordt aangetroffen in struwelen langs oevers van stilstaande waters. Foto: Andreas Stark.

Inleiding

In tegenstelling tot meer "populaire" ongewervelden als dagvlinders, libellen, loopkevers, sprinkhanen en zelfs spinnen, werden vliegen tot enkele jaren terug relatief weinig bestudeerd in het kader van ecologisch onderzoek en natuurbehoud. Onder de vliegen zijn de zweefvliegen (*Syrphidae*) ongetwijfeld de best en meest frequent onderzochte familie. Een groep als slankpootvliegen (*Dolichopodiidae*) is daarentegen voor het grote publiek, zelfs entomologen, vrijwel volkomen onbekend. Dit is vermoedelijk te wijten aan het feit dat het doorgaans eerder kleine insecten be-

treft (1-10 mm lichaamslengte) waarvoor nog steeds geen Nederlandstalige identificatiesleutels beschikbaar zijn. Hierdoor kunnen de soortvermeldingen in deze tekst helaas enkel op basis van de wetenschappelijke naam gebeuren. Het ontbreekt een groot aantal soorten evenwel niet aan interessante, zelfs esthetisch waardevolle, kenmerken en veelbelovende toepassingen naar zowel biologische controle als natuurbehoud toe.

Slankpootvliegen zijn doorgaans groen- tot bronsglanzende vliegen, en slechts een heel beperkt aantal soorten is niet-metaalkleurig geel, bruin of zwart. In tegenstelling tot vaak

ook groengekleurde vleesvliegen (*Calliphoridae*) vertonen slankpootvliegen een eerder zijdelings afgeplat lichaam, vooruitstekende monddelen, een vrij eenvoudige vleugeladering en lange poten (vandaar hun naam).

Ecologie en biologie

Slankpootvliegen komen in alle landbiotopen voor, maar vertonen als groep toch een voorkeur voor vochtige habitats, waar ze soms tot de meest talrijke ongewervelden behoren. In vochtige bossen, broekbossen en beboste oevers komen ze dus soortenrijk en in grote aantallen voor; in drogere bostypes is het aantal soorten daarentegen erg beperkt. Bepaalde soorten zijn vooral aan bomen en andere rechtopstaande structuren gebonden terwijl andere uitsluitend op zandige stranden of litorale rotsen te vinden zijn. Larvale stadia worden doorgaans gevonden in voldoende vochtige bodems, modder en strooisel.

Zowel adulte als larvale stadia van nagenoeg alle soorten worden algemeen beschouwd als predatoren. Adulten voeden zich overwegend met zachthuidige insecten, mijten en kleine wormen. Het genus *Medetera*, dat in alle zoogeografische regio's voorkomt, is voornamelijk gekend vanwege de larvale biologie. *Medetera*-wijfjes leggen hun eitjes immers op boomstammen nabij gallerij-uitgangen van schorskevers (*Coleoptera: Scolytidae*) en de larven voeden zich zowel met de larven, poppen als pas uitgeslopen kevers. Diverse studies hebben reeds aangetoond dat deze predatoren een belangrijke impact kunnen hebben op de populatiedynamica van voornoemde schadelijke insecten.

De meeste soorten slankpootvliegen kunnen aangetroffen worden tussen eind april en half september met een piek tussen half juni en half juli. Buiten deze periode komt slechts een zeer beperkt aantal soorten voor. De meeste soorten lijken één generatie per jaar te

hebben; in gunstige jaren vertonen bepaalde soorten een al dan niet beperkte 2de generatie.

Het bos of de bomen?

Vanuit ecologisch oogpunt kunnen in dit verband vier groepen onderscheiden worden. Een eerste groep betreft typische bossoorten waarvan de verspreiding in bosbiotopen in hoofdzaak wordt bepaald door factoren als een hoge bodemvochtigheid, lage lichtintensiteit en een dunne strooisellaag (bv. *Dolichopus discifer*, *D. wahlbergi*, *Argyra diaphana*). De soortensamenstelling wordt tevens bepaald door de bodemtextuur, maar bomen als structuren op zich spelen een minder belangrijke rol.

Een tweede groep omvat mugachtige soorten van de geslachten *Sciapus* en *Neurigona*. De mannetjes van deze groep gebruiken boomstammen voornamelijk als baltsplaats, terwijl de wijfjes van deze soorten doorgaans in de hogere kruidlaag en struiklaag te vinden zijn. Larvale stadia ontwikkelen zich in de bodem of de strooisellaag.

De derde groep bestaat uit soorten van het geslacht *Medetera* (zie ook hoger). Adulten gebruiken boomstammen als foerageerplaats en substraat voor het baltsgedrag en ovipositie. De *Medetera*-fauna van naaldbomen (met o.a. *M. pinicola*, *M. excellens*, *M. signaticornis*) is sterk verschillend van die van loofbomen als bv. populieren (met bv. *M. abstrusa*, *M. feminina*, *M. impigra*, *M. jugalis*).

Systemus-soorten, *Achalcus melanotrichus* en *Hercostomus nigrilamellatus* vormen de laatste groep. De larvale stadia leven uitsluitend in vochtige boomholtes en in sapstromen, en ook adulten van de meeste soorten worden buiten deze microhabitats quasi nooit in de natuur aangetroffen. De voedingsecologie van de larven en adulten is onbekend.

Soorten uit de twee eerste groepen kunnen als typische bossoorten worden bestempeld. Een groot aantal soorten uit de overige groepen

Elzenbroekbos in het Osbroek Natuurreservaat, Aalst
Foto: Marc Pollet.

zijn helemaal niet aan bossen gebonden en komen vaak ook in grote aantallen op bomen in boomgaarden, dreven of zelfs op alleenstaande bomen voor.

Naast hogergenoemde omgevingsfactoren lijkt de habitatstabiliteit in de kustduinen tevens een belangrijke invloed te hebben op de slankpootvliegenfauna. Enerzijds blijken fauna's van droge helm-, mosduinen en duin-

graslanden opmerkelijk minder soortenrijk dan die van duinpannen en struwelen. Anderzijds worden oude struwelen gekenmerkt door eerder grote soorten (*Dolichopus* spp., *Hercostomus* spp.) en domineren beduidend kleinere *Chrysotus*- en *Medetera*-soorten de vochtige duinpannefauna. De grotere stabiliteit van de struwelen, gecombineerd met een goed ontwikkelde humus- en strooisellaag en een relatief losse bodem, lijkt een lange larvale ontwikkelingsduur toe te laten. Daarentegen is de veel compactere en voedselarme bodem van de duinpannen, waarin bovendien het grondwater regelmatig het maaiveld bereikt, schijnbaar enkel geschikt voor kleinere soorten met een snellere ontwikkeling.

Biodiversiteit in Vlaamse bossen

Zowel de totale biodiversiteit als het aantal bedreigde soorten slankpootvliegen in matig vochtige en vochtige loofbossen is vergelijkbaar met dit in moerasgebieden. Veel typische bossoorten komen meestal heel abundant in deze biotopen voor en zijn bovendien vrij ruim in hun habitatkeuze. Voor algemene bossoorten als *Gymnopternus cupreus*, *G. aerosus* en *Dolichopus popularis* lijken de meeste habitats met een lage lichtintensiteit door een dichte kruid-, struik- of boomlaag en een vochtige bodem of ondiep water voldoende geschikt, wat gedeeltelijk de relatief lage bedreigingsgraad van deze gemeenschappen (t.o.v. moerassen) verklaart. Zoals ook blijkt uit Tabel 1 is vooral de bodemvochtigheid (en luchtvochtigheid) en de aard van de boomlaag een bepalende factor voor de aanwezigheid van bedreigde soorten: enkel in matig vochtige tot vochtige loofbossen vertegenwoordigen bedreigde soorten 1/3 of meer van het totaal aantal voorkomende soorten. Zodra de bodem droger wordt of er een bijmenging van naaldbout voorkomt, daalt dit percentage drastisch (max. 18%). Het is dan ook niet verwonderlijk dat droge naaldbossen het geringste aantal bedreigde en/of zeldzame slankpootvliegen omvatten.

Tabel 1. Gegevens over biodiversiteit en het aantal bedreigde soorten in bossen

Habitattype	aantal soorten	aantal bedreigde/zeldzame soorten	aantal bemonsteringsplaatsen
Matig vochtig loofbos	119	44 (37%)	101
Vochtig loofbos	112	37 (33%)	28
Wilgenbroekbos	67	20 (30%)	6
Vochtig naaldbos	38	7 (18%)	7
Droog loofbos	62	11 (18%)	17
Matig vochtig gemengd bos	46	8 (17%)	12
Vochtig gemengd bos	37	6 (16%)	3
Droog gemengd bos	31	4 (13%)	5
Elzenbroekbos	38	4 (11%)	2
Populierenbroekbos	25	2 (8%)	3
Droog naaldbos	26	1 (4%)	8

Slechts 15 van de 42 bedreigde en/of zeldzame soorten, die tot hier toe in Vlaamse bossen werden gedetecteerd, kunnen tot de typische bosfauna gerekend worden. Een aantal van de overige soorten vertoont wel een voorkeur voor beschaduwde plaatsen, zoals *Nodicornis nodicornis*, maar komen ook in beschaduwde biotopen buiten bossen voor.

Slankpootvliegen als bio-indicatoren

Recent werd een gedocumenteerde Rode Lijst van Slankpootvliegen van Vlaanderen gepubliceerd. Daaruit bleek dat slankpootvliegen even geschikt lijken, zoniet beter, dan bv. libellen of dagvlinders voor de bepaling van de natuurwaarde van een gebied, en dit om de volgende redenen:

- ze komen in vrijwel alle landmilieus voor (libellen zijn gebonden aan water voor de ontwikkeling van de larven en rupsen van dagvlinders vereisen de aanwezigheid van (een) bepaalde voedselplant(en) en soms zelfs andere organismen);
- in geschikte biotopen kan een groot aantal soorten worden aangetroffen; het aantal libellen en dagvlinders in Vlaanderen is eerder beperkt;

- in geschikte biotopen komen de meeste soorten in relatief grote tot zeer grote aantallen voor, waardoor het onderscheid tussen toevallige migranten en zich voortplantende populaties voor de meeste soorten vrij eenvoudig kan gemaakt worden; bovendien blijkt de overgrote meerderheid van de soorten zich vooral dicht tegen de bodem op te houden;
- slankpootvliegen kunnen op gestandaardiseerde wijze (uitsluitvallen, watervallen) bemonsterd worden, wat een ondubbelzinnige ecologische analyse mogelijk maakt.

Anderzijds werden libellen en dagvlinders vooral vanwege hun grotere afmetingen reeds veel langer en vooral op een grotere schaal verzameld en hun vroegere en huidige verspreiding is derhalve beduidend beter gekend en gedocumenteerd. Bovendien kunnen ze eenvoudiger, sneller en vaak ook niet-destructief op naam worden gebracht.

Sinds 1997 maken slankpootvliegen integraal deel uit van de ongewervelden, die in het kader van het Vlaamse natuurbehoud worden bestudeerd. Tijdens een recent grootschalig onderzoek naar bio-indicatoren onder invertebraten in Vlaamse bossen bleek de slank-

pootvliegenfauna vooral bepaald door een gecombineerde bodemtextuur en -vochtigheid. Droge dennenbossen uit de Kempen bleken dus een sterk verschillende soortensamenstelling te vertonen in vergelijking met meer vochtige bossen op zandleem en leembodems.

Bedreigingen, bescherming en beheer

De grootste bedreiging van matig vochtige tot vochtige bossen in Vlaanderen is de verdwijning of versnippering van grote oude boscomplexen, de uitdroging van de bodem door drainering, en de periodieke kaalkap uit productie-overwegingen. De meeste bosgebieden in Vlaanderen zijn in feite verzamelingen van verschillende kleinere boshabitats, ieder met zijn eigen vegetatie en micro-waterhuishouding. Tijdens diverse grootschalige bemonsteringen (bv. Wijnendalebos en Bos t'Ena-me) werd vastgesteld dat verschillende soorten (bv. *Rhaphium ensicorne*) in hun verspreiding beperkt zijn tot, of tenminste een sterke voorkeur vertonen voor, welbepaalde bosbiotopen. Ingrijpende menselijke invloeden als bv. kaalkap of drainage van deze biotopen zal onvermijdelijk een negatief effect op deze soorten teweegbrengen. Het is overigens een totale misvatting dat gekapte oude bospercelen op korte en zelfs middellange termijn kunnen worden vervangen door het opnieuw aanplanten van snelgroeiende boomsoorten. Het kappen heeft namelijk niet enkel een impact op de lichtintensiteit maar tevens op de waterhuishouding van de bodem en de structuur van de strooisellaag. Het spreekt dan ook vanzelf dat soorten die gebonden zijn aan donkere biotopen of een typische bosstrooisellaag, tijdens de eerste jaren na de kaalkap zullen verdwijnen waardoor herkolonisatie heel moeilijk wordt, eenmaal de habitat later eventueel terug geschikt zou worden. Het is bijgevolg belangrijk om bij de beheersplanning specifieke zones met zeldzame bostypen te lokaliseren waar geen exploi-

tatie wordt uitgevoerd of waar kaalkappen slechts gebeuren over beperkte oppervlakten en met voldoende spreiding in tijd en ruimte.

Grote oude boscomplexen moeten gevrijwaard blijven van versnippering en, indien mogelijk, voorzien worden van bufferzones, waardoor randeffecten slechts in geringe mate kunnen inwerken op de typische bosfauna. Er moet over gewaakt worden dat een voldoende hoge grondwaterstand in vochtige bossen en broekbossen wordt behouden. Zieke, gekwetste en dode bomen mogen niet langer verwijderd worden daar hierdoor meteen geschikte microhabitats voor een groot aantal waardevolle invertebraten (incl. slankpootvliegen, zie hoger) verloren gaan.

De literatuurlijst kan worden opgevraagd op het secretariaat van de VBV.

(*) Departement Entomologie
Koninklijk Belgisch Instituut
voor Natuurwetenschappen (KBIN)
Vautierstraat 29
B-1000 Brussel
mp@iwt.be

FUIF TROPISCH BOS 2003

De Werkgroep Tropisch Bos
van de VBV organiseert opnieuw een fuif
ten voordele van het Las Heliconias-project
in Costa Rica.

Vrijdag 21 februari 2003
Zaal Albatros
Brusselsestraat 15
(vlakbij Grote Markt)
3000 Leuven
Deuren vanaf 21u30

Kaarten te verkrijgen op het VBV-secretariaat
of via de Werkgroep Tropisch Bos
nancy.vancamp@rug.ac.be
tel.: 09/264 90 50
e-mail: info@vbw.be

kaarten: vvk € 5 • kassa € 6,5 • studenten € 4

FN-geweren of participatief bosgebruik: de relatie tussen armoede en oorlog in Nepal

HANS BEECKMAN & KRISTIEN VANDER MIJNSBRUGGE, VZW EONEPAL

Energie uit brandhout houdt de maatschappij draaiend. Foto vzw Eonepal.

Nepal is het armste land van Zuid-Azië. Niet minder dan 42 % van de bevolking leeft onder de armoedegrens. Het per capita inkomen is minder dan één euro per dag. Ook alle andere indicatoren voor menselijke ontwikkeling, die dus meer dan enkel de economische ontwikkeling in rekening brengen, staan bijzonder laag genoteerd. Moderne infrastructuur is nog steeds bijzonder schaars. Sociale voorzieningen zoals gezondheidszorg en scholen zijn beperkt tot gemakkelijk toegankelijke gebieden. Er is een geweldige kloof tussen rijk en arm, tussen de "haves" en de "haves not". Aan de basis van die kloof ligt een systematische discriminatie

op gebied van scholing, nog versterkt door ongelijke eigendomsverhoudingen en dit alles verweven met de traditionele en feodale onderwerping van de lagere kasten én van de vrouw. Tegelijk en paradoxaal genoeg is het land bijzonder rijk aan natuur en cultuur.

In de loop van de voorbije decennia zijn duizenden buitenlanders dan ook naar het land gereisd en hebben in bewondering gestaan voor de Nepalese diversiteit. Er is inderdaad een geweldige verscheidenheid aan indrukwekkende landschappen, bossen, tempels én volkeren. Velen werden bij hun bezoek aan Nepal bovendien getroffen door de overle-

vingsdrang die zo kenmerkend is voor de bevolking in de landelijke gebieden. De Nepalese boerin en boer zijn inderdaad bijzonder inventief om de materiële condities van hun gezin te verbeteren en weten hierbij dikwijls zeer handig gebruik te maken van bosproducten. Als de rijst, maïs of gierstooft ontoereikend is om het jaar rond te komen, dan weet men aanvullend volwaardig voedsel uit de bossen te halen. Westerse of zelfs Indische geneesmiddelen zijn bijzonder duur, maar gelukkig zijn er ook effectieve geneeskrachtige kruiden in de bossen. De Nepalese bossen leveren eveneens constructiemateriaal voor de woningen, grondstof voor de meest diverse werktuigen en de energie uit brandhout houdt de maatschappij draaiende, veel meer dan gelijk welke andere energiebron.

Die bewonderenswaardige overlevingsdrang is sinds enkele jaren vooral bij de achtergestelde bevolkingsgroepen omgeslagen in niets minder dan een doodsvrachting: Niet weinigen zijn bereid te doden én te sterven, nemen de wapens op en vervoegen de maoïstisch geïnspireerde rebellie. Dit is moeilijk te geloven voor wie het land niet langer dan enkele jaren geleden heeft bezocht en kennis heeft gemaakt met de vredelievende bevolking zoals ze nog steeds bejubeld wordt in de reisgidsen. De oorlog in Nepal heeft alles te maken met de voortdurende armoede. Die armoede wortelt in vele bodems. Sommige daarvan zijn internationaal of zelfs mondiaal. Andere zijn eerder van nationale of lokale aard. Zo is er in de eerste plaats de onbekwaamheid van de politici, die niets hebben kunnen (of willen?) doen aan de verbetering van de leefomstandigheden in de landelijke gebieden.

Een andere groep die ook duidelijk heeft gefaald, zijn de ontwikkelingsorganisaties. Alle verhoudingen in acht genomen waren ze goed vertegenwoordigd in Nepal, maar ze hebben weinig of niets fundamenteels kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van de landelijke gebieden. De meeste buitenlandse hulp, alles samen toch niet onaanzienlijk, is slecht besteed

en wordt ook nog eens op een systematische manier afgeroomd door ontwikkelingsexperts, een nationale elite en een commissiemaffia. In elk geval hebben de talrijke ontwikkelingsorganisaties het levensbedreigende conflict niet kunnen afwenden. Ze hebben niet kunnen vermijden dat overlevingsdrang bij de meest achtergestelde bevolking is omgeslagen in een doodsvrachting. Dit roept vragen op die wellicht van fundamentele aard zijn.

Wat is er ten gronde mis met ontwikkelingshulp? Zeker in Nepal wordt de agenda van de NGO's en nog veel meer die van de grotere internationale ontwikkelingsorganisaties nagenoeg volledig bepaald door de agenda van de donoren. Naargelang van de mode worden thema's aangesneden die in het land van de donoren populair zijn. Zo hebben we de afgelopen decennia al watervoorziening, herbebossing, biodiversiteit, duurzame ontwikkeling, inheemse volkeren en nog enkele andere thema's gehad. Het buzzword van dienst gaat meestal voorbij aan een fundamentele vraagstelling en rechtvaardigt impliciet een ronduit paternalistische opstelling. Een vrij recent buzzword in de wereld van de ontwikkelings samenwerking is participatieve research. Dit moet onderzoek van het noorden in het zuiden rechtvaardigen door er de bevolking bij te betrekken. Het is opvallend dat bijzonder weinig vragen gesteld worden bij de graad van deelname van mensen uit het zuiden. Worden ze ingehuurd als drager, chauffeur of kok? Krijgen ze een rol bij het verzamelen van de gegevens? Worden ze betrokken bij het opstellen van de projectdoelstellingen? Is het een elite uit het zuiden die betrokken wordt bij het project of is het de doelgroep zelf?

Projecten die vertrekken van de werkelijke behoeften van de meest noodlijdenden zijn zeldzaam. Projecten die de behoeftegerichtheid nog eens combineren met een geïntegreerde aanpak waarbij bosbeheer, scholing, landbouw en gezondheidszorg samen aandacht krijgen, zijn nog schaarser. De meeste

Lagerstroemia parviflora Roxb. Foto vzw Econepal.

ontwikkelingsorganisaties houden zich bezig met het schrijven van projectvoorstellen, het voorbereiden van rapporten en het bijwonen van vergaderingen om de buitenlandse geldschietters ter wille te zijn. Alles samen komt dit neer op een enorme immobilisatie van middelen die de landelijke bevolking goed zou kunnen gebruiken in haar overlevingsdrang.

Een efficiënte ontwikkelingspolitiek zal wellicht anders van aard zijn. Een herbezinning is nodig. De situatie in Nepal kan hierbij aanzien worden als een gevalstudie die wel eens relevant zou kunnen zijn voor andere landen onder de armoedegrens. Wie durft beweren dat de aanhoudende doodsverachting in Congo en het gebied van de Afrikaanse Grote Meren niets te maken heeft met een falend ontwikkelingsbeleid?

Een herbezinning over ontwikkelingswerk heeft er wellicht belang bij om niet-conformistische projecten onder de loep te houden die wel degelijk resultaten hebben afgeworpen op gebied van armoedebestrijding en misschien zelfs model kunnen staan voor conflictbeheersing. Precies omdat het project steeds gericht is

geweest op de verbetering van de leefomstandigheden in afgelegen en achtergestelde gebieden is het Seacow (School for Ecology Agriculture and Community works) project in Nepal interessant. Het is één van de tropische projecten waarover de VBV regelmatig verslag uitbrengt. Het project is al meer dan tien jaar actief bij de Chepangs in de heuvelzone van Nepal. Gedurende die tijd is het project kleinschalig gebleven en de bureaucratie werd tot een absoluut minimum beperkt. Het project is al die tijd een volledig Nepalees initiatief gebleven en is in de zuivere betekenis van het woord gericht op de meest volledige participatie van de bevolking: het zijn de Chepangs zelf die de prioriteiten bepalen. Het geld van Belgische donoren ging op de meest rechtstreekse wijze naar achtergestelde landelijke gebieden in de Himalaya, zonder dat voorwaarden gedicteerd werden. Bovendien werden er wel degelijk resultaten geboekt: de Chepangs zijn dank zij het project duidelijk zelfbewuster, ze hebben het materieel beter en het landschap waar ze wonen is er bovendien groener op geworden.

Af en toe, tegen een dagelijkse achtergrond van de onheilspellende oorlogsberichten, durven we de bedenking maken dat het Seacow-model in staat moet zijn bloedige conflicten te vermijden op een veel efficiëntere manier dan FN geweren. Een goed gerichte ontwikkeling is wellicht de enige manier om conflicten te vermijden. Een efficiënt project zal geïntegreerd-interdisciplinair of holistisch zijn en niet uitsluitend gericht op herbebossing of even uitsluitend gericht op alfabetisering. Biotische en culturele diversiteit zijn in de context van ontwikkeling moeilijk als aparte thema's te handhaven. Enkel wanneer de drijfveer van ontwikkelingssamenwerking de behoefte van de bevolking is, kan ze met reden participatief genoemd worden. Heel wat minder kans op slagen hebben projecten waarbij de feitelijke motivatie neerkomt op een al of niet cynische export van onze industriële en bureaucratische paradigma's of zelfs op een noordelijke fascinatie voor het exotische.

De eerste bomen voor het Parkbos Gent!

KATRIJN GIJSEL

De Vereniging voor Bos in Vlaanderen (VBV) heeft drie belangrijke doelstellingen: bosbehoud, bosuitbreiding en multifunctioneel bosbeheer. Vooral rond bosuitbreiding zijn binnen de VBV de laatste jaren heel wat projecten opgestart: CO₂-bossen in Limburg, stadsbossen voor Gent, Kortrijk, Roeselare en Antwerpen en regionale bossen voor het Waasland en Meetjesland. De aanleg van nieuwe bossen is dan ook een kerntaak van de vereniging. De VBV heeft zich gespecialiseerd in de verschillende facetten die gepaard gaan bij bosuitbreiding. Vanaf de lokalisatiestudie over de communicatie en sensibilisatie tot en met het opstarten van participatie met alle betrokken doelgroepen.

Mensen willen meer bos vlakbij de stad

De VBV was dan ook zeer verheugd toen de Vlaamse overheid besliste om, in een tijdspanne van 10 jaar, 10.000 ha nieuwe bossen te planten. U leest het goed: planten en niet plannen. De voorbije twee jaar heeft de VBV echter meermaals gesignaleerd dat de Vlaamse overheid aan het huidige tempo nog niet eens de helft van de vooropgestelde doelstelling zal halen. Anno 2003 verdwijnt er immers nog steeds meer bos dan dat er effectief wordt aangeplant. Nochtans is er een sterk maatschappelijk draagvlak voor bosuitbreiding. Steeds meer mensen zijn op zoek naar een duurzame besteding van hun vrije tijd.

Wandelen in het bos is een geliefde ontspanning.

Fietsende schoolkinderen in het enige bestaande en toegankelijke parkje in het toekomstige Parkbos.

Daarbij staat een boswandeling hoog op de agenda. Het bos is ideaal om de stress van het dagelijkse leven en om de druk van het helse werkritme te vergeten.

De VBV heeft van bij de start aan de kar getrokken voor deze bosuitbreiding. Een van de grootste projecten die de VBV de afgelopen jaren heeft opgestart is ongetwijfeld het stadsbos Gent. Meer dan 10 jaar geleden voerde de VBV een enquête uit bij de Gentenaars. Hieruit bleek een duidelijke behoefte aan meer bos vlakbij de stad. In 1994 werd dan, in opdracht van de Vlaamse overheid en de provincie Oost-Vlaanderen, gestart met de lokalisatiestudie voor een stadsrandbos in de buurt van Gent. Deze studie toonde aan dat de site in Zwijnaarde-De Pinte de meeste geschikte plaats was voor een nieuw bos. Het Parkbos zou één van de vier groenpolen worden rond de Gentse agglomeratie.

Communicatie en participatie

Maar daarmee was de kous niet af. Een bos op papier plannen, is wat anders dan een bos ook echt planten. Nu het plangebied was gesitueerd, startte de VBV begin 2000 met de communicatie rond dit nieuwe stadsbos. Om samen met de opdrachtgevers consequent en snel te kunnen werken, werd de **Bossanova-groep** opgericht. In Bossanova is de VBV de stuwende kracht van het nieuwe stadsbos.

De VBV draagt in alle opdrachten en projecten het overleg met betrokken doelgroepen hoog in het vaandel. Nieuwe bossen aanplanten gebeurt steeds in samenwerking met lokale overheden, landbouwers, natuur- en milieubewegingen, scholen, ...

Maar Vlaanderen kent tot op heden niet echt een cultuur van communicatie en participatie. Het Parkbos in Gent is in deze richting

dan ook een pilootproject. Bossanova betreft alle doelgroepen bij de opmaak van de plannen en bij de realisatie van het bos. Van bij de start worden alle geplande taken op tafel gelegd en wordt informatie verstrekt. Iedereen krijgt de kans om actief te participeren in het overleg. Bossanova heeft een klankbordgroep samengesteld met een 20-tal mensen uit het plangebied die zich vanuit hun persoonlijke achtergrond bij dit project betrokken voelen (landbouwers, bewoners die bezig zijn met jeugd, natuur en milieu, ...). Mede door hun inbreng groeien de plannen en krijgt het uiteindelijke stadsbos langzaam vorm. De klankbordgroep vormt een soort 'toetsing' van de plannen, visie en werkwijze van het projectteam. Het is niet de meest gemakkelijke werkwijze, maar het draagvlak voor een nieuw bos ligt wel vele keren hoger dan bij het opleggen van eenzijdige beslissingen.

Wie is Bossanova?

Bossanova is de groep van overheids-partners en andere organisaties die zich inzet voor de realisatie van het Parkbos ten zuiden van Gent. De voornaamste partners zijn de afdeling Bos & Groen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, de provincie Oost-Vlaanderen en de Vereniging voor Bos in Vlaanderen vzw. Het secretariaat en aanspreekpunt wordt waargenomen door de VBV. Bossanova organiseert regelmatig activiteiten, informatiemomenten en inspraak in de plannen voor het Parkbos. Zo wordt het Parkbos een bos voor én door de mensen.

De klankbordgroep is niet het enige instrument in dit participatief overleg. Bossanova organiseert op geregelde tijdstippen infovergaderingen in alle betrokken gemeenten. De talrijke opkomst op de informatie-avonden dit najaar, maakte duidelijk dat er een grote interesse maar ook een aantal bezorgdheden bestaan bij de omwonenden. Naast alle infover-

gaderingen is er een zesmaandelijks gratis nieuwsbrief (Parkbosmagazine), een interactieve website met een heus stadsbosforum, ... In de komende maanden wordt gewerkt aan een reizende tentoonstelling met de laatste nieuwtjes en interessante informatie over het Parkbosproject.

Intussen worden de plannen concreter. Vanaf het voorjaar 2003 kunnen alle geïnteresseerden bovendien actief meewerken en -denken rond een aantal concrete thema's zoals de inrichting van een speelbos vlakbij De Pinte, de inrichting van recreatieve paden in het Parkbos en landschapsherstel (bv. opmaak van een drevenplan). Bossanova kiest de weg van echte inspraak!

Waar en wat is dat Parkbos?

Het Parkbos wordt één van de vier geplande groenpolen rond Gent. Het is een gebied van ongeveer 1200 hectaren groot, gelegen tussen de woonkernen van Sint-Denijs-Westrem, De Pinte en Zwijnaarde. Op dit moment is het een landbouwgebied met verspreide bewoning en verscheidene mooie kastelen en kasteelparken. Hier komt ten minste 300 hectaren nieuw bos bij. Samen met de lokale landbouwers wordt bekeken waar er in de toekomst ruimte blijft voor actieve landbouw en waar voor nieuwe bossen. Met de land- en tuinbouwers wordt nagegaan in welke mate het project een invloed heeft op hun bedrijfsvoering en wordt gezocht naar gepaste oplossingen.

Het Parkbos zal geen aaneengesloten bosgebied worden, maar een afwisseling van bossen, dreven, akkers en weiden. De kern van het Parkbos zal gevormd worden door drie grotere bossen, die aansluiten bij nu reeds bestaande bosjes en parken in het gebied. In deze bossen zullen paden voor zachte recreatie worden uitgebouwd. Statige dreven zullen deze drie boskernen verbinden zodat je doorheen het hele Parkbos aangenaam kan wandelen en fietsen. Ook wordt naar verbindingen gezocht met de omgeving. Zo komt er een veilige fietsverbin-

Foto Peggy Van Assche.

ding met De Pinte en Gent, en wordt aansluiting gezocht met bestaande fietsroutes (bijvoorbeeld in de Scheldevallei). In het Parkbos zal veel aandacht besteed worden aan het behoud en herstel van kleine landschapselementen zoals houtkanten, knotbomenrijen en grachten, en mooie zichten op het landschap. Je hoeft dus niet enkel voor het bos te komen!

De eerste bomen geplant!

In november 2002 werden eindelijk de eerste bomen voor het Parkbos geplant! Om deze aanplanting meer weerklank te geven, nodigde de Vlaams minister voor Leefmilieu en Landbouw Vera Dua enkele belangrijke gasten uit. Chief Raoni van de Kayapo-indianen uit het Amazonewoud en Prins Laurent staken de handen uit de mouwen om het Parkbos definitief te starten. Samen met de vertegenwoordigers van de lo-

kale besturen van Gent, De Pinte en Sint-Martens-Latem en enkele scholen uit de buurt werd deze eerste boomplantactie een heuglijke dag. Dit jaar wil de Bossanova-projectgroep alvast een vervolg schrijven aan dit verhaal. Ze houden u op de hoogte van nieuwe acties!

In de marge van de plantactie vroegen de plaatselijke land- en tuinbouwers aandacht voor de belangen van hun bedrijven bij dit project. Enkele dagen later zat de minister al met de land- en tuinbouwers rond de tafel voor een overleg over mogelijke oplossingen. Ook Bossanova wil dat er zo spoedig mogelijk oplossingen worden gevonden voor deze mensen en dat het Parkbos er snel komt...

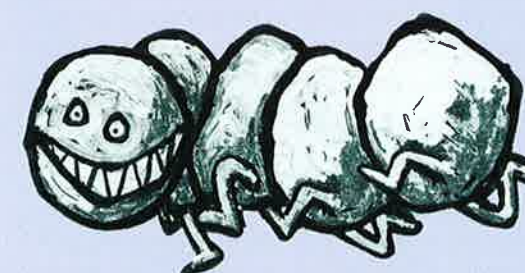
Meer info?
Contacteer op het VBV-secretariaat griet.buyse@vbv.be of katrijn.gijsel@vbv.be of surf naar de Parkbos website www.parkbos.be.

Kiekebos

Het bos is in Vlaanderen een van de avontuurlijkste plekken voor kinderen om te spelen. De sfeer en mystiek die in het bos heersen, zorgen voor een onuitputtelijke bron van inspiratie. Logisch dat kinderen er graag op ontdekking gaan!

Het bos verandert met de seizoenen. In de lente broeden de vogels, even later vliegen jongen uit. Voorjaarsbloemen bloeien in kleurige tapijten. Het zomerbos ken je van op kamp: droog en krakend. In de herfst wordt het dan weer vochtiger, geel-rood-bruin met de muffe geur van paddestoelen. In de winter ligt het bos er stil en slapend bij. Veranderde decors voor bosspelen...

De Lente: Rupsenvraat

Doel:

De deelnemers moeten, geblinddoekt en gebonden achter elkaar, zo snel mogelijk een kort parcours op open terrein afleggen.

Materiaal:

- Materiaal om een hindernis op te bouwen in open terrein;
- Blinddoeken (per groepje: één minder dan het aantal spelers);
- Per groep een dik touw;
- Per speler een klein touw.

Spelverloop:

De groepen (ploegjes van 5 à 6 personen) nemen plaats achter de startlijn. Voor elke groep ligt het benodigde materiaal klaar. Na het startsein neemt elke groep het dik touw dat dient als ruggengraat. Elke speler bindt zich met het kleine touw hieraan vast. Vervolgens blinddoeken alle spelers van de groep zich (behalve de laatste) en begeeft de rups zich in de richting van het afgebakend stukje bos. De rups moet een aantal hindernissen nemen (bv. over een omgevallen boom kruipen. Eens in het bos aangekomen zoekt de rups een boom die ze kan aantasten. Een boom is aangetast door de rupsenvraat als er een blinddoek omgeknoopt. Enkel de laatste in de rij die geblinddoekt is kan een boom aantasten. Een boom die al aangetast is, mag niet meer gebruikt worden. Zo gaat de rups verder tot ze al haar blinddoeken kwijt is. Omdat de rups steeds beter kan zien, wordt ze steeds sneller en beweeglijker. De rups die het eerst al haar blinddoeken kwijt is, loopt nu zo snel mogelijk terug naar de startlijn om een vlinder te worden.

Kinderen mogen niet op alle plaatsen in het bos spelen! Weet je niet waar je mag spelen in het bos, neem dan contact op met de boswachter. Een lijst met contactgegevens vind je op de websites van VBV (www.vbv.be) en het EBG (www.ebg.be). Op lange termijn is een goed contact met de bosbeheerder immers de beste garantie om in harmonie met het bos te kunnen blijven spelen. Vanaf 1 juni 2003 kan je alle info over speelzones, boswachters en bosspelen vinden op www.bosspel.be.

De zomer: Elfenkoningin

Doel:

Sleutels van de trollen veroveren om de elfenkoningin te kunnen bevrijden.

Materiaal:

- Sleutelbossen (1 bos per trol), voorzie meer sleutels dan er spelers zijn;
- Kistje of koffer met sleuteltje (aan een sleutelbos);
- Lange linten voor trollenstaarten;
- Verkleedkledij voor trollen en voor de boskabouter.

Spelverloop:

De elfenkoningin is zo klein als een vlinder en voor onze ogen onzichtbaar. Alleen elfjes en trollen kunnen haar zien. Zij is de enige die de vlinders 's nachts in elfjes kan omtoveren. Onlangs hebben de trollen de elfenkoningin ontvoerd. Zonder haar zullen de elfjes eeuwig vlinders blijven. Zo kunnen ze hun goede werken niet meer doen!

De trollen zitten in het bos verborgen en hebben aan hun gordel sleutelbossen hangen. De spelers zoeken de trollen en proberen hen onschadelijk te maken door een knoop te leggen. Dan kan je een sleutel kiezen uit zijn sleutelbos. Pas op de trollen zijn gevaarlijk: als ze erin slagen je op tillen, verander je in een boomstam. Enkel iemand van je medespelers kan je bevrijden door, door je benen te kruipen. Na een tijdje verdwijnen de trollen onder de grond. Nu gaan we op zoek naar de

boskabouter. Enkel door te zingen zegt de boskabouter ons waar we het kistje kunnen vinden. Eenmaal bij het kistje beland, mag iedereen zijn sleutel(s) uitproberen. Wie heeft de juiste sleutel?

De Herfst: Miss en Mister bos

Doel:

De eerste die een volledig bosdiploma heeft is de nieuwe Miss of Mister Bos van het jaar.

Materiaal:

- Decoraties passend bij de verschillende disciplines;
- Papier en schrijfgerief.

Spelverloop:

Ieder jaar wordt een Miss of Mister bos verkozen. De verkiezingen bestaan uit een aantal proeven in de bosdisciplines. In het bos zitten enkele begeleiders waar de kandidaten een opdracht moeten vervullen. Als men slaagt in de opdracht krijgt men een decoratie uit het bosdiploma. Wie het eerst alle decoraties heeft verzameld is de nieuwe Miss of Mister bos.

Voorbeelden van opdrachten zijn:

Schoonheidsspecialist: twee kandidaten schminken elkaars gezicht met natuurelementen. Hiervoor kunnen bos-en braambossen, humus, bladeren en andere natuurelementen gebruikt worden.

Hoedenmakker of kapper: Met takjes en bladeren maak je een origineel hoofddeksel of een leuke haartooi bij een andere speler.
Kunstenaar: Met dood materiaal maak je een mooi kunstwerkje.

De Winter: Reis door het Woud

Doel:

Te weten komen welk boselement iemand heeft uitgekozen.

Materiaal:

geen

Spelverloop:

Iedereen gaat 5 minuutjes in het bos rondwandelen en kiest iets uit. (plant, boom, dier) dat hij wil zijn. Je zoekt een cryptische omschrijving voor de plaats waar deze plant, boom of dier staat in het bos. Nu vertelt iedereen zijn cryptische omschrijving en gaan we op zoek naar de plaats waar je staat of bent. Op die plaats aangekomen, mag iedereen ja/nee vragen stellen om erachter te komen wie je bent. Gevonden? Dan gaan we op zoek naar de volgende persoon.

Al deze bosspelletjes en nog veel meer staan in het **Kiekebosboek**. Dit handboek voor bosvriendelijk spelen is te verkrijgen bij het EBG (Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal). Het Kiekebosboek is bedoeld voor het jeugdwerk en voor alle kinderen die graag het bos intrekken. Het Kiekebosboek kost 6,20 euro (inclusief portkosten). Het EBG verzorgt ook vormingspakketten ter plaatse. Meer info kan verkregen worden op onderstaand adres:

EBG
Duboislaan 2
1560 Hoeilaart
Tel. 02/657 93 64
Fax 02/657 57 54
joeri.vanbelle@lin.vlaanderen.be

ABONNEMENTSHERNIEUWING BOSKRANT 2003

Hernieuw vandaag nog uw lidmaatschap van de VBV!

*Voor € 15,00 ontvang je een jaar lang de Boskrant (incl. de Zomerboskrant).
VBV-leden krijgen bovendien korting op studiedagen en thema-avonden.
(Studenten betalen slechts € 9,00)*

*Als je naast de Boskrant ook graag de Bosrevue ontvangt,
het nieuwe tijdschrift voor de boscijner met aandacht voor bosbeheer,
dan betaal je € 20,00! (Studenten betalen slechts € 12,00)*

Rekeningnummer: 448-3605351-56 met vermelding 'Lidmaatschap VBV 2003'.

Zaterdag 5 april: Openstelling eerste CO₂-bos (Houthalen-Helchteren)

In 1999 organiseerde de VBV een grote plantactie ism Regionale Milieuzorg, VBV-leden, lokale inwoners en scholen. Op die manier realiseerde we het eerste Vlaamse CO₂-bos. Het bos, 14 hectare groot, is ondertussen 3 jaar oud en wordt dit jaar opengesteld voor het grote publiek.

De VBV zal namelijk wandelpaden aanleggen en de omheining verwijderen dat het bos tot nu toe beschermde tegen wildvraat. Samen met de leden wil de VBV op 5 april enkele kleine klusjes opknappen, zodat het CO₂-bos in de weken daarop feestelijk opengesteld kan worden voor de recreanten.

Plaats van afspraak: om 10u00 aan het infobord van het bos in de Zalmstraat in Houthalen-Oost. We stoppen om 17u00. Tijdens de dag zal er natuurlijk ook wat uitleg over het project en over dit bos gegeven worden.

Wat breng je mee?

Laarzen en eventueel handschoenen. Materiaal zal aanwezig zijn. En voor het middageten, daar zorgen wij wel voor.

Hoe daar geraken? Volg de E314 tot de afslag 31. Daar rij je richting Meeuwen-Opglabbeek. Na ongeveer 5 kilometer sla je links af (achter de mijnterril). Een pijl zal de afslag aangeven. Voor alle duidelijkheid kan je een kaartje terugvinden op onze website.

Als je nog vragen hebt, kan je altijd terecht bij Noah Janssen
tel. 09/264 90 50 of 0499/30 17 73
noah.janssen@vbv.be

Algemene vergadering Vereniging voor Bos in Vlaanderen

Noteer alvast de volgende datum in je agenda: **donderdag 13 maart 2003!** Op die avond organiseert de VBV naar jaarlijkse gewoonte haar algemene vergadering. Plaats van afspraak is dit jaar de gebouwen van **WWF, Emile Jacqmainlaan 90, 1000 Brussel.**

Alle leden worden natuurlijk van harte uitgenodigd! In het inhoudelijk gedeelte van de algemene vergadering gaan we dit jaar in op het thema 'participatie'. Hoe kan je mensen betrekken bij de visie rond de planning en het beheer van bos- en andere groengebieden? Wanneer betrek je hen en op welke wijze ga je dit doen? Na de toelichting van twee voorbeeldprojecten in Schoten en in Ename, wil het debat de participatie bij bos- en groengebieden onder de loop nemen.

Wegbeschrijving WWF Belgium

Openbaar vervoer: Wanneer je in het station Brussel Noord aankomt, verlaat je het station aan de hoofduitgang. (Bij het buitengaan zie je voor je het WTC-gebouw; aan je linkerzijde het Belgacom-gebouw). Ga tot aan de hoofdweg (Koning Albert II laan) en ga naar links. Je volgt de Koning Albert II laan tot de binnenring, steekt de binnenring over en de Emile Jacqmainlaan bevindt zich ongeveer in het verlengde van de Koning Albert II laan. Het WWF-gebouw bevindt zich op de rechterzijde op ongeveer 150 m.

Auto: Neem de kleine ring rond Brussel. Vanuit de richting van Koekelberg onmiddellijk na de eerste tunnel de kleine ring verlaten (Antwerpse poort), de kleine ring naast de tunnel even verder volgen tot aan het 2de grote kruispunt. Daar rechts de Emile Jacqmainlaan inrijden. Het WWF-gebouw bevindt zich op de rechterzijde op ongeveer 150 m.

Programma

WELKOM

- **17u30 – 18u:** verwelkoming

ADMINISTRATIEF LUIK

- **18u – 18u15:** financieel verslag 2002 en begroting 2003
- **18u15 – 18u35:** jaaroverzicht: VBV in 2002
- **18u35 – 18u45:** nieuwe samenstelling Raad van Beheer
- **18u45 – 19u:** pauze

INHOUDELIJK LUIK

- **19u – 19u20:** Bos T'Ename: Guido Tack, conservator natuurgebied Bos T'Ename
- **19u20 – 19u40:** Park Vordenstein te

Schoten: Veerle Heyens, Ministerie van de Vlaamse gemeenschap, afdeling Bos & Groen

- **19u40 – 20u30:** debat
Het panel wordt voor het debat aangevuld met Ann Van Herzele (VUB) en Rik De Vreese (VBV). Moderator is Dirk Bogaert, lector bij de Arteveldehogeschool.
- **20u30 – 21u:** receptie met uitreiking van de Bosereprijs
- **21u:** maaltijd: kostprijs, inclusief drank: € 17 (€ 8,5 studenten) te storten op rekening 448-3605351-56 van de VBV met vermelding 'algemene vergadering'.

Boomsymboliek

GWENDA VANDER STEENE

De Boskrant brengt dit jaar een reeks artikels over de vele symbolische betekenissen van bomen en het bos. Welk belang hadden bomen in de Oudheid, de Middeleeuwen en zoveel andere culturen? Welke volkskundige mythen en rituelen hebben de tand des tijds overleefd en zijn ook nu nog actueel? In een reeks van vier artikels trachten we een beeld te schetsen van de vele vragen die leven bij de mensen. Laat u meevoeren naar de mystieke en mysterieuze delen van het bos en de relatie tot de mensen.

1. Sociale bomen...

Bomen zijn sociale wezens. Ze hebben dan ook veel meer dan een louter ecologisch belang. Of althans dat hadden ze toch vroeger. Mythes, legenden, sagen, evenals talrijke al dan niet (deels) verloren gegane volkskundige gebruiken in verband met bomen getuigen hiervan. De boom was niet uit het dagelijkse leven weg te denken, en vormde vaak een focus voor religieuze beleving. Net zoals stenen, bronnen, hemellichamen en andere (al dan niet geneeskrachtige) planten maakten ze deel uit van de sacrale dimensie die de natuur door de eeuwen heen steeds heeft gehad. In onze eigen contreien vinden we heel wat volkskundige of rituele gebruiken terug gaande van de heilige eiken bij de Germanen, over verchristelijkte gebruiken zoals het palmtakje tot de recente introductie van de kerstboom (zie ook *Compendium van Rituele Planten in Europa*, De Cleene, M. & M.C. Lejeune, 1999). Daarna wordt gekeken naar andere culturen. Ook daar treffen we uitgebreide rituele gebruiken aan. Bovendien zijn er soms heel wat gelijkenissen te vinden. Zo is de associatie tussen boom en mens iets wat in meerdere culturen blijkt voor te komen. Bomen worden

vaak (in mythe, ritueel of andere religieuze praktijken) aan mensen gelijkgesteld. Als casestudie zullen we ons toespitsen op de Asmat van Iryan Jaya (Indonesië). Het woord Asmat komt van as asmar, "wij, de mensen van de bomen". Ze konden zichzelf niet beter omschreven hebben. Hun boomsymboliek is zo opmerkelijk en hun metaforische denken "mens-boom" zo expliciet, dat het uiterst interessant is hier even bij stil te staan.

2. De sacrale natuur

In voorchristelijke religieuze praktijken, evenals bij vele andere mysteriegodsdiensten, speelt de natuur een cruciale rol in de religie. Men gelooft dat het heilige aan de mens wordt geopenbaard doorheen de natuur. De natuur was voor onze voorouders het gelaat van de goden, en dus in se heilig. Bovendien werd ze in de voorchristelijke traditie zeer vaak als Moeder(Aarde) geconcipieerd. De prehistorische verering van moedergodinnen zoals de Venus van Willendorf zijn hiervan een duidelijk voorbeeld. Ook in de Oudheid vinden we dit thema terug. Denken we maar aan de afbeelding van Moeder Aarde op de in marmer gesculpteerde Ara Pacis (altaar voor de vrede). Waarschijnlijk is zeer veel van deze "heidense" verering van vrouwelijke diviniteiten/geesten opgenomen in de Maria- en Annaverering. Een voorbeeld hiervan vinden we terug in de wijding van kruidwissen op Maria-Hemelvaart. Deze kruidwissen werden opgehangen in huizen en stallen om mens en dier te beschermen tegen allerlei onheil. Het gebruik steunt op een christelijke legende die zegt dat de apostelen in het graf van Maria in plaats van haar lichaam geurige kruiden vonden. Uiteraard gaat het gebruik terug op een aloude heidense verering van kruiden, mogelijk gelinkt aan moeder-

Bloeiende appelboom bij menhirs. Plaat 41 in *De Cleene, M. & M.C. Lejeune, 1999*.

verering, die het christendom heeft geïncorporeerd.

Het plantenrijk staat ook symbool voor regeneratie en de cycliciteit van het bestaan. Bij zeer veel Indogermaanse volkeren vinden we in de mythologie de idee terug dat de vegetatiekrachten uit de onderwereld komen. Het

afdalende van de godheid in de onderwereld tijdens de herfst luidt het "afsterven" van de natuur in. Keert de godheid terug, dan komt alles weer tot bloei. Vegetatiefeesten op de cruciale momenten van de jaarcyclus (met het hoogtepunt op de zomerzonnepunt, 21 juni) zijn dan ook wijdverspreid.

3. De relatie tussen mens en natuur

De relatie tussen het cyclische bestaan van geboorte, groei, aftakeling en dood van de natuur en dat van een menselijk leven komt in vele gebruiken tot uiting, onder meer in het planten van een geboortebom bij de geboorte van een kind. Het impliceert ook de intrinsieke link tussen een mens(en)leven en de levensstadia van een boom. Vegetatiedemonen zijn hier een duidelijk voorbeeld van. Boom- en bosgeesten werden bij de Germanen Iwidiën genoemd, en werden net als de Noorse Awidiën en de Griekse boomnymphen in een boom geboren. Ze stierven ook tegelijk met de boom die ze beschermden. Uiteraard komen boom- en woudgeesten of geesten die de gewassen of de velden beschermen in alle culturen voor. In Afrika is het woud trouwens het domein van de geesten, in tegenstelling tot het dorp, het domein van de mens.

4. Heilige bossen

In de Oudheid waren bossen bij alle volkeren een verblijfplaats van de goden. De Latijnse term *nemus* (woud) heeft trouwens vaak reeds de connotatie van heilig woud, heilige plaats. Ook bij de Germanen waren de wouden de plaatsen waar heiligdommen werden ingericht en offers werden gepleegd. Hetzelfde geldt trouwens voor zeer veel, zoniet alle, Indogermaanse volkeren. Heilige bossen en bomen waren een essentiële schakel in de religieuze beleving. Het belang ervan kan niet worden onderschat, wat wordt bewezen door de straf die bij de Germanen werd opgelegd aan iemand die de schors van een heilige boom vilde: de ontarming.

5. Van het bos naar de bomen

Meer nog dan het woud, werden aparte bomen vereerd als religieus symbool. Hun verticale opbouw en geleidelijke ontwikkeling naar de hemel toe kunnen dit geloof verklaren. Bovendien symboliseren bomen zowel de onderwereld (de wortels zitten in de grond), als de aarde (stam) en de hemel (kruin). Het Oude Testament beschrijft bomen die heilig waren, en waaronder rechtszittingen, landdagen of andere bijeenkomsten werden gehouden. Bij de Indogermanen waren deze heilige bomen doorgaans eiken (*Quercus sp.*). Ook alles wat op de eiken groeide, vooral de maretak, werd als heilig beschouwd. De maretak, een parasiet, komt zelden voor op eik. Wanneer hij voorkwam, werd hij ritueel gekapt door een druide.

De Grieken en Romeinen hadden de eik aan respectievelijk Zeus en Jupiter gewijd. Ze noemden hem de *Quercus Jovis*, eik van Jupiter. De eik was bovendien een donderboom die de bliksems van Jupiter zou aantrekken. Verscheidene studies hebben trouwens uitgewezen dat eiken inderdaad zeer goede bliksemgeleiders zijn, omwille van de grote hoeveelheid vocht die ze opslaan in de stam, die bovendien door zijn

ruw oppervlak zelf ook veel water vasthoudt. Ook ons land zou doorheen de geschiedenis verschillende heilige eiken rijk zijn geweest, onder andere in Scherpenheuvel. Scherpenheuvel dankt zijn huidige reputatie als bedevaartsoord aan een eeuwenoude eikenverering.

Behalve eiken waren ook "altijdgroene" bomen en struiken zoals de cipres (*Cupressus sempervirens* L.), de schijnicipres (*Chamaecyparis*) en de taxus (*Taxus baccata*) heilig. Sinds de Oudheid symboliseren ze onsterfelijkheid en eeuwig leven. Het zijn bijgevolg typische dodenplanten. Men vindt ze dan ook steeds rond graven en op kerkhoven. De taxus is daarenboven door haar hoge toxische eigenschappen steeds met de dood en de Onderwereld geassocieerd. Taxus kan bovendien zeer oud worden (1).

De cipres was één van de eerste bomen uit het Iraanse Paradijs, geplant door Zarathustra (Perzisch profeet, 9e eeuw v. Chr.), die de boom zag als het beeld van de god van het Goede. Bij de Grieken was de cipres gewijd aan Asklepios, de god van de geneeskunde. Bovendien zouden de scepter van Jupiter en de liefdespijlen van Eros ook uit cipressenhout zijn gemaakt. Volgens de overlevering bestond ook Noahs ark uit cipressenhout.

Ook fruitbomen waren vaak heilig, uiteraard omdat hun vruchten werden gezien als geschenken van de goden. Rijkbeladen bomen zijn dan ook vruchtbaarheidssymbolen. De Germaanse godin van de vruchtbaarheid, Freya, werd steeds met een appel in de hand afgebeeld, net als haar Romeinse tegenhangster Venus. Veel levensbomen zijn daarenboven fruitbomen: de perzik in China, de wilde vijgeboom in Egypte, de amandel in Iran, ...

Tot slot werden ook aan holle bomen vaak bijzondere krachten toegeschreven, vanuit de overtuiging dat ze in contact stonden met de onderwereld. Zo zijn er vele verhalen die vertellen hoe kinderen behalve uit bloemkolen (of andere koolsoorten, Vlaanderen), bloemkel-

ken, peterseliebedden (Engeland) of de tuin van de pastoor (Wallonië), vaak uit holle bomen (linde, es, beuk of eik) gehaald werden, of in het bos, meestal onder een heilige eik, werden geboren. Hiermee wordt impliciet verondersteld dat kinderen uit de onderwereld komen. Dergelijke ideeën vindt men ook elders ter wereld terug. In Afrika vindt men de wijdverspreide gedachte terug dat men geboren wordt uit de wereld van de geesten (meestal ruimtelijk geconcentreerd als het domein van het woud) en er na zijn dood naar terugkeert.

Holle bomen in onze contreien werden vaak gekerstend. Zo worden verschillende heiligen zoals de H. Bavo (patroonheilige van de Gentse kathedraal) vaak voorgesteld als kluizenaars die in holle bomen leefden. Daarnaast bestaan er heel wat verhalen over Mariabeelden die in holle bomen werden aangetroffen. Elke streek kende wel een of andere bijzondere holle boom. Zo heeft in de Dikkelindestraat in Gent lang een grote holle linde gestaan, waarnaar de straat nu is genoemd.

Tot slot nog een aantal zaken op een rijtje

In de prechristelijke traditie was de natuur zeer belangrijk in de religieuze beleving van de mens. De focus van verering lag daarenboven meestal rond heilige bossen, of eerder nog aparte heilige bomen. Vooral eiken, immergroene bomen, fruitbomen en holle bomen genoten hiervoor de voorkeur. De cycliciteit van bomen (geboorte, groei, aftakeling, dood) werd gelijkgesteld aan het verloop van een mensenleven. Heel veel van deze vroegere gebruiken zijn op een of andere manier gekerstend.

(1) Een leuke anecdote in verband met de taxus vinden we bij de zogenaamde Cesarsboom in Lo. Volgens de overlevering zou Julius Caesar bij zijn tocht naar Brittannië zijn paard in Lo aan deze taxusboom hebben vastgebonden.

Naar Compendium van Rituele Planten in Europa, De Cleene, M. & M.C. Lejeune, 1999.

6th IUFRO European Forum on Urban Forestry Educating the Urban Foresters

Het European Forum on Urban Forestry (EFUF) verenigt stadsbosbouwers uit heel Europa, zowel bosbeheerders als wetenschappers en beleidsmensen. Deze mix van mensen die elk vanuit de eigen achtergrond een bepaald thema uit de stadsbosbouw behandelen, leidt steeds tot boeiende discussies.

Dit jaar, van woensdag 21 mei tot vrijdag 23 mei, vindt dit Europees bosbouwforum dichtbij de deur plaats, namelijk in Arnhem. Naar aanleiding van de viering van 100 jaar bosbouw- en cultuurtechnisch onderwijs in Nederland werd gekozen voor het "Educating the Urban Foresters". Er komen twee subtopics aan bod: welke vaardigheden heeft een stadsbosbouwer nodig, en ten tweede hoe kan de stadsbosbouwer leren van de mensen waarvoor hij werkt, de bosgebruikers, en omgekeerd. De VBV werkt, samen met IPC Groene Ruimte, Hogeschool Larenstein en Helicon MBCS, mee aan de organisatie van dit forum.

Het eerste subtopic is rechtstreeks gelinkt met de viering van 100 jaar bosbouwonderwijs in Nederland. Naar aanleiding hiervan zal door het Innovatie- en Praktijkcentrum (IPC) Groene Ruimte (Arnhem) een cursus stadsbosbouw ontwikkeld worden. Welke vaardigheden heeft een stadsbosbouwer nodig? Wat is de rol van levenslang leren en de mogelijke toepassing van e-leren en afstandsleren in de stadsbosbouw?

Het tweede subthema staat stil bij de interactie tussen de stadsbosbouwer en de bosgebruiker. Hoe kunnen deze twee groepen van mekaar leren? Enerzijds wil de bosgebruiker meer te weten komen over het bos, anderzijds moet de stadsbosbouwer een idee krijgen van de verwachtingen en denkpatronen die er leven bij de bosgebruikers, om bijvoorbeeld het

beheer er op te kunnen afstemmen.

Vrijdag wordt het forum opengesteld voor alle geïnteresseerde bosbouwers uit de lage landen. Dit wordt een unieke gelegenheid voor stadsbosgeïnteresseerden uit Vlaanderen om in interactie te gaan met de internationale urban foresters, er zal namelijk een bus voorzien worden vanuit Vlaanderen naar Arnhem. Subthema's van deze dag zijn recreatie, communicatie en educatie leren.

Praktisch

Het forum vindt plaats van woensdag 21 mei tot vrijdag 23 mei 2003 in Arnhem. Donderdag is er een excursie naar Vlaanderen, waarbij onder andere het Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal zal bezocht worden. Zaterdag 24 mei is er een optionele excursie naar de Flevopolders.

Meer info bij:

Rik De Vreese

Rik.DeVreese@vbv.be

tel. 09/264 90 55 of op www.efuf.org.

Het fabuleus bestaan van een heel klein tropisch boompje

BERT DE SOMVIELE

De bescheiden pracht van het Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*) tegenover uithundige praalzucht van de Afrikaanse Tulpenboom (*Spathodea campanulata*). Foto: Bert De Somviele.

Wie als argeloze Belg voor de eerste keer in het tropisch regenwoud komt, wordt er vrijwel direct geïmponeerd door honderden uitzinnige fenomenen die er zich aan hem voordoen. Een eerste bezoek aan het tropisch regenwoud vergeet je niet gauw. Verbaasd verneem je hoe dat kleine plantje dat zich aan de schors van een immense woudreus vastklemmt, uitgroeit tot een meedogenloze moordenaar, die zijn gastheer langzaam omgroeit en overwoekert, en tenslotte diens plaats inneemt. Je wordt met stomheid geslagen als een spin ter grootte van een soepbord je doodgemoedereerd komt voorbijgewandeld, of als je een kolonie roofmieren aanschouwt die zich als een donkere vloed door het bos beweegt. Je “gematigde” zin voor esthetiek, gewend aan de tere en bescheiden schoonheid van planten als de sleutelbloem, de smalle weegbree en het rapunzelklokje, is

enigszins geschokt bij de confrontatie met de exuberante vormen en kleuren van de tropische bloemen. De drang bekruipt je ze aan te raken, als om je te verzekeren dat het hier echt niet om een plastic boeket gaat.

Gelukkig bevind je je met die ecologische en esthetische verbazingen in goed gezelschap. Sla er maar het dagboek van Darwin op na, wanneer die zijn gevoelens beschrijft als hij voor de eerste keer het regenwoud betreedt: “Verrukking is een zwakke uitdrukking voor de emotie van een natuurliefhebber die voor het eerst het Braziliaanse regenwoud inwandelt. De elegantie van de grassen, de vreemde parasitaire planten, de schoonheid van de bloemen, het blinkende groen van het gebladerde, maar bovenal de algemene weelderigheid van de vegetatie, vervulden me met bewondering. (...) Het was onmogelijk zich iets

verrukkelijkers voor te stellen dan om enkele weken in dit magnifieke land te mogen doorbrengen. Het grote voordeel voor iedere Engelsman die van de natuur houdt, is dat hij op zijn wandelingen altijd wel iets vindt dat zijn aandacht trekt; hier, in dit vruchtbare klimaat, in dit land dat barst van het leven, zijn de aantrekkingen zo massaal, dat je nauwelijks nog aan wandelen toe komt.”

Laat ons daarom, in de geest van Darwin, ons even de luxe permitteren om niet te wandelen, maar bij zo een tropisch levensverhaal stil te staan, en ons te verbazen over haar fabuleuze vertakkingen.

De Cecropia: een minuscule zwaargewicht

Naar tropische maatstaven is de Cecropia een minuscule boompje. Hij wordt amper tussen de 5 en 10 m hoog, en komt algemeen voor in bijna heel Latijns-Amerika. In de Andes noemt men hem yarumo, in Frans Guyana bois canon, en imbauba is zijn meest voorkomende benaming in de tupi taal van het Amazone bekken. Als lichtminnende pionierboomsoort is hij er vaak als eerste bij om de open plaatsen te koloniseren. Je vindt hem dan ook zeer frequent langs wegen en rivieren, of daar waar een gevallen gigant voor licht in het bos heeft gezorgd. Doordat zijn stam opgebouwd is uit holle segmenten is hij in staat sneller te groeien dan zijn concurrenten. Dit geeft hem een belangrijke voorsprong om het kostbare licht in te palmen. Zijn wortelstelsel zou in staat zijn zich te verbinden met dat van zijn soortgenoten rondom hem, wat de sterkst groeiende bomen toelaat voedselbronnen aan te spreken waartoe ze anders geen toegang zouden hebben.

De trukendoos van Cecropia

Naast het feit dat onze Cecropia in staat is heel snel de beschikbare open plekken te ko-

loniseren, heeft hij nog heel wat meer mooie dingen in zijn trukendoos. Aan de basis van elke bladsteel vind je de “lichaampjes van Müller”. Deze kleine kliertjes die lijken op insecteneitjes, scheiden olie en eiwitten af. Azteca mieren worden erdoor aangetrokken, omdat ze voor hen een gegeerde voedselbron vormen. En opnieuw komt de Cecropia op de proppen met een geniale zet, want hij biedt zijn holle stam als woonst aan deze mieren aan. Daarvoor heeft hij gevormde zwakke plekken op zijn stam – de prostoma – die de mierenkoningin gemakkelijk doorknauwt. Via deze toegang installeert de koningin haar kolonie in de boom, die zich ineens beschermd weet door een leger dat hem zal verdedigen tegen mogelijke vijanden.

En die privé-militie is ook nodig, want het leven in het regenwoud is verre van gemakkelijk voor onze kleine boom. Als één van de weinig geslachten in zijn familie (de Moraceae) beschikt hij niet over de latexkanalen wiens giftige werking veel boomsoorten tegen parasitaire planten en predatoren beschermt. Het is te danken aan de voortdurende aandacht van de aztekenmieren dat parasieten en predatoren weinig kans krijgen de groei van de Cecropia te belemmeren. Ook epifyten – planten die op een andere plant groeien, maar er geen voedsel aan onttrekken – en lianen hebben het hierdoor moeilijk zich op de Cecropia te vestigen. In het gebergte, waar de aztekenmieren niet voorkomen, observeer je Cecropias die wel totaal overwoekerd worden.

Vriend en vijand

Een andere te duchten vijand van onze boom is de Atta mier. Deze mieren zijn ontbladers; ze brengen de afgebeten stukken blad naar hun nest, waar ze gebruikt worden als substraat voor de kweek van schimmels. Ook de aztekenmier zelf is trouwens een landbouwer, of beter gezegd, een veeteler. In zijn nest houdt hij immers schildluizen. Hun secreties

gebruikt hij, op dezelfde wijze als veel van zijn Europese neven dat doen met de honingdauw van bladluizen. Maar ook tegen het gevaar van de Atta mieren beschermen de aztekenmieren hun kolonieboom. En opnieuw blijkt hier dat ongekoloniseerde bomen wel onder zware druk van deze ontbladelaar komen te staan.

Nochtans zijn niet alle bezoekers zo gemakkelijk te verdrijven. Zo bestaat er toch één epifytische associatie die, om nog onduidelijke redenen, wel door de aztekenmieren geduld wordt, of misschien wel geduld moet worden. Het gaat hier om de "mierentuin", een combinatie van een vijftal plantensoorten en twee à drie mierensoorten, die in symbiose in een klompvormig nest leven, dat tussen de takken van de Cecropia boom hangt. De mieren verdelen de taken onderling; één soort staat in voor de bewaking van de toegangen tot het nest, een andere zorgt voor het transport, weer een andere beschermt de planten die op de tuin groeien. Je treft in deze tuin ook andere dieren aan; wormen, duizendpoten, spinnen, kakkerlakken, pissebedden, ...

Luilekkerland

De luiaard is een ander dier dat graag een bezoekje brengt aan de de Cecropia, om er zich tegoed te doen aan de bladeren. Dit curieuze dier voedt zich met de bladeren van een honderdtal boomsoorten, waaronder die van de Cecropia. De aztekenmieren kunnen hem niet deren; zijn dikke vacht biedt voldoende bescherming tegen hun aanvallen. Tegen zijn eigen predatoren tracht hij zich te beschermen door compleet stil te blijven hangen in geval van alarm. Overigens is hij al bijzonder moeilijk op te merken temidden van het gebladerte. Hierbij wordt hij nog geholpen door algen die in zijn vacht leven, en die hem een groenachtige glans geven.

Naast deze algen houden zich ook een aantal vlindersoorten bij de luiaard op. Ze komen massaal voor in zijn vacht, waar ze zich voeden met huidafscheidingen, en misschien ook met de uitscheidingen van de algen. Maar vreemd genoeg vindt men enkel volwassen vlinders in de vacht van de luiaard. Hun voortplantingsge-

Over netelige woorden, biotische interacties en andere interessante fenomenen

Mimicry: Proces waarbij het ene organisme niet in staat is om een ander organisme, of delen ervan, te onderscheiden van, ofwel een derde organisme, ofwel de directe omgeving. Hierdoor stijgen de overlevingskansen van de "nabootser".

De lichamen van Müllerop de Cecropia lijken op insecteneitjes, die in eerste instantie de Aztekenmieren aantrekken.

Coprofagie: Zich voeden met uitwerpselen van zichzelf of andere organismen.

De vlinderlarves op de uitwerpselen van de luiaard.

Symbiose: Naar Grieks sumbioun (samenleven); tijdelijke of blijvende intensieve vorm van samenleving tussen leden van twee verschillende soorten organismen.

De Aztekenmieren op de Cecropia.

Commensalisme: Vorm van symbiose waarbij individuen van de ene soort voordeel en individuen van de andere geen nadeel hebben.

De vlinders op de luiaard.

Mutualisme: Vorm van symbiose waarbij twee ongelijksoortige organismen leven op of in elkaar tot wederzijds voordeel.

De algen in de vacht van luiaard, en de Aztekenmieren op de Cecropia.

drag was een raadsel voor de wetenschap, tot men bemerkte dat de vrouwtjes van deze vlinders hun eitjes legden op de uitwerpselen van de luiaard. Die doet zijn gevoeg in een kleine kuil die hij graaft tijdens zijn wekelijkse trip naar de begane grond. De larves voeden zich met deze uitwerpselen; na de verpopping zoeken de jonge vlinders dan op hun beurt een gastheer uit in de kroonlaag van het woud.

Een "vleugeltje" toesteken bij de voortplanting

Keren we terug naar onze Cecropia. Voor de verspreiding van zijn zaden rekent onze kleine woudreus vooral op een vleermuis (*Artibeus lituratus*), die zijn vruchten in volle vlucht van de boom hapt. Weer een dier dat de Azteca mieren te slim af is. Via het darmkanaal van deze vleermuis komen de zaden dan terecht op de bosbodem, waar ze in de duisternis van het gebladerte hun kans afwachten. Tot dertig zaden per vierkante meter liggen paraat voor de dag dat er een woudreus sneuvelt, en de explosie van licht hen toelaat op hun beurt te kiemen.

A never ending story?

Dit is het ongetwijfeld zeer onvolledige verhaal van de Cecropia en wat er rond en met hem leeft. Je ziet op korte afstand een heel gamma biotische interacties de revue passer. En in de vochtige atmosfeer van het regenwoud strekt dit magnifieke levensnet zich onmetelijk ver uit, het hele bos omarmend.

Een verhaal als dat van de Cecropia doet je beseffen dat de tropen de norm uitmaken van wat er zoal mogelijk is op deze planeet aan biodiversiteit en biotische interacties. Vaak bekijken we immers, als natuurliefhebbers uit de gematigde streken, de tropen en hun bossen vanuit een omgekeerd standpunt. Zoals de kluzenaar die na jaren van filosoferen zijn ka-

le bergtop komt afgedaald, en met grote ogen de weelderigheid van de natuur en het leven in het dal bekijkt, zo vragen wij ons af, wanneer we het tropisch regenwoud betreden, hoe die uitbarsting van biodiversiteit, met al haar spectaculaire vormen en complexe levenswijzen, in godsnaam mogelijk zijn.

We moeten er echter van uitgaan dat we in onze streken, om klimatologische, evolutionaire en historische redenen, slechts een karig beeld krijgen van wat de natuur ten volle vermag in energetisch voorspoedige en ecologisch stabiele omstandigheden. Onze bossen zijn in geologisch recente tijden zwaar op de proef gesteld door de ijstijden, en in een nog veel recentere periode door de activiteiten van de mens. De tropische bossen zijn dus niet onverklaarbaar rijk aan diversiteit, het zijn onze streken die in vergelijking bijzonder arm zijn. Die soortenrijkdom is een immens, maar grotendeels onbekend gegeven. Zo onbekend zelfs dat we vandaag de dag, op basis van onze "uitgebreide" kennis, de schattingen naar het aantal diersoorten in het tropisch bos al kunnen verfijnen tot een getal "ergens" tussen 1 miljoen en 6,7 miljard. Om maar even aan te geven dat er nog werk aan de winkel is, willen we deze schat ook echt bewaren.

De literatuurlijst kan worden opgevraagd op het secretariaat van de VBV.

(bert.desomviele@vbv.be)

De terugkeer van de zwarte populier in het Maasland

AN VANDEN BROECK* EN KRIS VAN LOOY**

Sommige boomsoorten verdwijnen. Dit is een verarming. Nog erger is het, wanneer boomsoorten verdwijnen die een sterke invloed hebben op andere soorten. De zwarte populier is zo een boomsoort. Samen met hem verdween ook het rivierbos in Vlaanderen.

Stokkem anno 2003, een schilderachtig, middeleeuws dorpje langs de Oude Maas. De rivier vormt hier de grens met Nederland en wordt daarom ook heel toepasselijk "de Grensmaas" genoemd. Wandelend of fietsend langs de Maasdijk kan je van de rivier en het landschap genieten. Keurig aangeplante cultuurpopulieren en knotwilgen brengen wat structuur in het open weidelandschap. De rivier en haar

bedding worden in toom gehouden door kilometers lange dijken die de strakke oevers begrenzen. Het heen en weer van vrachtwagens en de uitgegraven meren aan weerszijden van de rivier getuigen van grootschalige zand- en grindwinning. Ooit was het hier anders.

Rivierbos als thuishaven

In het verre verleden, toen er nog geen maasdijken, dammen en sluizen waren, stroomde de Maasvallei regelmatig geheel of gedeeltelijk onder water. Op de oevers van de Maas ontwikkelde zich spontaan rivierbos, ook wel ooibos genoemd. Het ooibos vervulde een belangrijke ecologische functie: het was het leefgebied

Spontaan ontwikkeld ooibos langs de Donnau (Osijek, Kroatië, Natuurpark Kopacki Rit) met Zwarte Populier. Foto An Vanden Broeck.

voor talkrijke planten, vogels, zoogdieren en vissen. Otter, bever, ijsvogel, kwak, zalm en steur voelden zich hier thuis. Het ooibos langs de oevers van de Maas was niet enkel belangrijk voor wilde dieren en planten, ze vervulde ook een schermfunctie. Het bos op de oevers brak de kracht van het water en matigde de debietschommelingen. Het kronenscherm zorgde ervoor dat de intensiteit van de neerslag daalde. Samen met een goed verankerd wortelstelsel verhinderden ze grondverzakkingen en bodemerosie. De humuslaag onder het bos werkte als een spons. Het ooibos beschermde hierdoor dorpen en landbouwgronden tegen de grillen van de Maas. Bovendien zorgden de bosstructuren langs de Maas voor een aantrekkelijk en gevarieerd Maaslandschap. Het ontstaan van zo'n ooibos hangt zeer nauw samen met de aanwezigheid van één enkele boomsoort: de Europese zwarte populier.

Als geen ander is de zwarte populier aangepast om hoge stroomsnelheden, overstromingen, maar ook sterke uitdroging en bodemerosie te overleven. Op plaatsen waar andere boomsoorten het laten afweten, schiet hij wortel en houdt hij zand- en grindafzettingen vast. Hierdoor hoogt het terrein op en wordt de kracht van de rivier getemperd. Deze wijzigingen maken de vestiging van andere soorten mogelijk, zoals schietwilg, kraakwilg en zwarte els. De zwarte populier is niet enkel uitstekend aangepast aan de dynamiek van grote rivieren, hij is er ook afhankelijk van in zijn voortbestaan. In juni, wanneer het waterpeil van de rivier afneemt terwijl de stroming toch nog beduidend is, worden vele pluizige zaadjes door de wind of het water getransporteerd en nadien weer neergelegd op de grindbanken. Wanneer de omstandigheden gunstig zijn, komen enkele weken later massaal kleine kiemplantjes te voorschijn. De aanzet tot ontwikkeling van een nieuw en ecologisch waardevol ooibos is gezet.

Samen met de sterke achteruitgang van het ooibos, verdween ook de zwarte populier uit het Maaslandschap, op een handvol exempla-

Zwarte populier. Foto An Vanden Broeck.

ren na. Rivierbos moest wijken voor de uitbreiding van agrarische activiteiten, waaronder de aanplanting van Canadapopulieren, en de ontwikkeling van grindindustrie. De dynamiek van de rivier werd aan banden gelegd door dijken, dammen en sluizen. De zaden van de enkele zwarte populieren die tot dan van kappen gespaard bleven, vonden geen geschikte kiemplakken meer. Er ontwikkelde geen nieuw ooibos meer. Drie oude, geïsoleerde, knoestige zwarte populieren langs de Grensmaas, getuigen van dat ver verleden, van toen er nog ooibos was langs de oevers van de Grensmaas.

Naast het verdwijnen van zijn natuurlijke standplaats, bestaat er vandaag nog een tweede bedreiging voor de zwarte populier: de genetische vervuiling door Canadapopulieren. Deze worden massaal aangeplant in het landschap omwille van hun snelle groei en goede houtproductie, vooral in de valleien van grote rivieren op plaatsen waar de zwarte populier

van nature thuis hoort. De aanplantingen zijn uiterst beperkt in genetische diversiteit en meestal samengesteld uit vegetatief vermeerderde exemplaren van één enkele kloon. Het onderling kruisen van de Canadapopulieren met de inheemse zwarte populier leidt niet enkel tot het verlies van de zwarte populier als "zuivere soort" met al zijn positieve eigenschappen maar ook tot een sterke vermindering van de genetische diversiteit in zijn nageslacht. Die genetische diversiteit behouden is echter belangrijk voor de zwarte populier. Hoe groter de diversiteit hoe beter deze soort gewapend is tegen stressfactoren zoals ziektes, verdroging, klimaatwijzigingen en andere veranderende omgevingsfactoren.

Mannelijke concurrentie

Populieren zijn tweehuizig: een boom draagt ofwel mannelijke ofwel vrouwelijke bloemen. Onderzoek uitgevoerd aan het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW) wees uit dat een eenzame vrouwelijke zwarte populier het moeilijk heeft om zich voort te planten. Er komen wel nakomelingen, maar ze zijn niet helemaal zuiver. De vaders zijn dan te vinden onder de Canadapopulieren. Wanneer mannelijke zwarte populieren in de nabijheid van vrouwelijke te vinden zijn, is het nakomelingschap van de vrouwelijke altijd zuiver, vrij van genetische vervuiling, ongeacht de aanwezigheid van Canadapopulieren. De onderzoekers vermoeden daarom dat er bij het bevruchten van de vrouwelijke bloempjes een competitie bestaat tussen de pollen van de zwarte populier en die van de Canadapopulier. Soortgeen pollen zouden daarbij bevoordeeld worden ten opzichte van soortvreemde pollen. Indien deze hypothese kan bevestigd worden, betekent dit een hele stap vooruit voor de bescherming van de zwarte populier. Eenvoudige maatregelen, zoals zorgen voor voldoende mannelijke bomen in de nabijheid van vrouwelijke, kan de genetische vervuiling sterk beperken en de genetische diversiteit verhogen.

Daarentegen vormen geïsoleerde vrouwelijke bomen omgeven door enkel Canadapopulieren, een bron van genetische vervuiling. Dit is ook zo voor de laatste, geïsoleerde, vrouwelijke zwarte populieren langs de Grensmaas. Een mannelijke soortgenoot is, in het beste geval, 5 km verder stroomafwaarts te vinden. Hij slaagt er dan ook niet in, in tegenstelling tot de Canadapopulieren, als vader op te treden van de zaadjes die door de vrouwelijke bomen in het landschap worden verspreid. Ook verder stroomafwaarts in Nederland en stroomopwaarts in Noordoost Frankrijk, zijn zo goed als geen zwarte populieren meer te vinden. Als dit zo aanhoudt, zal de zwarte populier langs de Maas binnen de kortste tijd volledig uitgestorven zijn. De potentie voor het herstel van oobos, lijkt daarom ook definitief verdwenen. Maar niets is wat het lijkt.

Knoesten. Foto An Vanden Broeck.

DNA-fragmenten helpen bij vaderschapsanalyse

Elk levend organisme draagt een dosis unieke, erfelijke informatie met zich mee die opgesteld ligt in zijn genen. De genen zijn opgebouwd uit DNA. Dankzij moleculaire technieken is het mogelijk om dat DNA te vermeerderen en een vingerafdruk, een soort streepjescode, te maken die uniek is voor het individu. Precies de helft van het DNA krijgt het individu van zijn moeder mee, de andere helft van zijn vader. Wanneer je een DNA afdruk van een individu met die van de moeder vergelijkt, kan je bepalen welke DNA-fragmenten van de vader afkomstig zijn. Door dit DNA-patroon te vergelijken met DNA-afdrucken van enkele mogelijke vaders, kan het vaderschap worden bepaald. Deze technieken die reeds lang zijn ingeburgerd in de medische wetenschap, worden sinds kort ook aan het IBW bij het onderzoek bij bomen toegepast.

Unieke kans

Wandelend langs de oevers van de Grensmaas zou je niet vermoeden dat de heen en weer rijdende vrachtwagens niet enkel het gevolg zijn van de grindwinning maar bovendien ook bijdragen tot natuurontwikkeling. Je zou het niet bedenken, maar over dit rivierlandschap wordt druk overlegd. Er wordt onderzocht en gepland hoe het opnieuw zijn natuurlijk karakter kan terug winnen.

Met het Vlaamse project "Levende Rivier" en het Nederlandse project "Groen voor Grind" zal opnieuw ruimte worden geboden aan de rivier over een afstand van 42 km tussen Maas-tricht en Maaseik, in een gebied van ruim 3000 ha. Over deze afstand is de Grensmaas niet (meer) van belang voor de scheepvaart en volledig vrij van stuwen. Voor een grote rivier is dit zelfs op Europees niveau een vrij uniek gegeven. De rivier krijgt hier opnieuw de kans

Onderscheid tussen de Zwarte populier en de Canadapopulier

		Zwarte populier (<i>Populus nigra</i>)	Canadapopulier (<i>P. x euramericana</i>)
Blad	Bladvorm	In hoofdzaak ruitvormig Langer dankrede	Driehoekig tot eirond-ruitvormig Even lang als breed
	Bladnervatuur	Eerste zijnerf komen samen met hoofdnerf aan de bladbasis	Eerste zijnerf komen uit de hoofdnerf op enige afstand van de bladbasis
	Bladsteel	Afgeplat Rood aangelopen	Hoekig Groen tot groen-rood
	Bladvoet	Recht tot licht wigvormig Meestal niet geklierd	Steeds geklierd
Twijg	Eenjarige kortloten	Rond in het midden van de scheut	Hoekig door lijsten, vooral bij sterke groei
Knop	Knopbalsem	Rood	Oranje tot lichtgeel
		Bladknoppen lang toegespitst, aanliggend, iets naar buiten gebogen aan top	Bladknoppen sterk aanliggend
Schors	Dilatatie scheuren	Sterk aanwezig bij oudere bomen	Meestal afwezig bij oudere bomen
	Slappende knoppen en waterlot	Veelvuldig aanwezig bij oudere bomen	Meestal afwezig of beperkt aanwezig bij oudere bomen

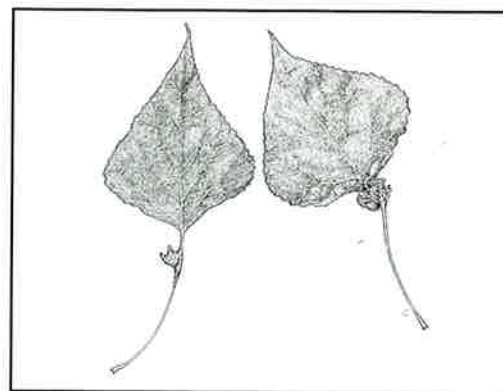

De Grensmaas anno 2002. Foto An Vanden Broeck

zelf een landschap te boetsen binnen de winterdijken met grindbanken, eilandjes en nevengeulen. Ze wordt hier een handje bij geholpen. Aan Nederlandse zijde wordt grindwinning gekoppeld aan natuurontwikkeling. Hierbij wordt de stroomgeul van de rivier verbreed. De terreinen naast de rivier worden maximaal zo'n 7 tot 8 meter diep met een zacht aflopende helling naar de rivier toe, afgegraven door de grindindustrie. Ook aan Vlaamse zijde wordt gekozen voor een oeververlaging en aanleg van nevengeulen. Deze ingrepen moeten helpen bij het herstel van de oorspronkelijke dynamiek van de rivier. Het herstel van het natuurlijk riviersysteem moet tegelijk zorgen voor een betere bescherming tegen wateroverlast. Een uitgebreid netwerk van fiets- en wandelpaden in een aantrekkelijk landschap gevormd door een vlechtwerk van stromen, stroompjes en eilanden wordt dé toeristische troef van het Maasland.

Hier krijgen wij een unieke kans om de zwarte populier in Vlaanderen van uitsterven te behoeden en de ontwikkeling van de zo waardevolle ooibossen opnieuw mogelijk te maken. De Grensmaas is de enige rivier in België die zijn natuurlijke dynamiek in de toekomst

terug krijgt en waar het natuurlijk milieu van de zwarte populier wordt hersteld. Het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Waterwegen en Zeewezen en de Afdeling Natuur hebben alvast samen met het IBW 460 zwarte populiëren aangeplant langs de zomerdijk van de Grensmaas. Over 15 jaar kunnen deze boompjes echt aan het werk. Zij zullen de bron zijn van verspreiding van miljoenen zaadjes van zuivere (!) zwarte populier in het Grensoverschrijdend rivierpark van de "Levende Grensmaas". De ontwikkeling van ooibos met de zwarte populier als kensoort, is verzekerd!

Karakteristiek ruitvormig blad aangetast door de spiraalgallus (*Pemphigus spirotheca*) en de slawortelluis (*Pemphigus bursarius*), insecten die alleen op Zwarte populier voorkomen. Pentekening Filip Coopman.

Auteur info

An Vanden Broeck is actief als wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (Gaverstraat 4, Geeraardsbergen), in het domein van de populatiegenetica en genenbehoud.

Kris Van Looy is wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Natuurbehoud (Kliniekstraat 25, Brussel), in het domein van de landschapsecologie en natuurbeheer, betrokken bij de plannen voor de Grensmaas.

VBV gaat sportief!!

Je houdt van een portie gezonde sport?

Je schrikt niet terug van een uitdaging?

Je trekt wel eens de loopschoenen aan?

En bovenal, het Vlaamse bos ligt je nauw aan het hart?

Dan is dit zeker en vast iets voor jou!

De VBV gaat sportief!

Het VBV-team neemt deel aan de 20 km van Brussel en nodigt alle leden uit om mee te joggen.

We houden de olympische gedachte in het achterhoofd:

deelnemen is belangrijker dan winnen!

Alle VBV-leden krijgen een t-shirt en een verrassing!

Samen sporten voor het bos en met de VBV.

Noteer dus volgende datum in je agenda:

zondag 25 mei 2003

Geef alvast je naam op aan het VBV-secretariaat

(09/264 90 50; info@vbv.be)